

Věc: Posudek disertační práce

Název disertační práce:
„Pozdně středověká keramika v jihozápadních Čechách“

Autor: **Mgr. Hana Hrubá**

Západočeská univerzita v Plzni.

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program – Archeologie

Studijní obor - Archeologie

Plzeň 2023

Volba tématu

Autorka si za téma disertační práce zvolila specifickou část historické hmotné kultury, a to vrcholně a pozdně středověkou užitkovou keramiku ze západních a jižních Čech (13. – první polovina 16. století), získanou archeologickými výzkumy. Podrobná deskripce a typologická i technologická analýza vybraných souborů jí následně umožnila prostorově specifikovat a obsahově charakterizovat tzv. spotřebitelské keramické okruhy v rozlehlé oblasti mezi Sokolovem a Českými Budějovicemi.

Téma komplexní analýzy středověké užitkové keramiky z určitého regionu lze považovat za badatelsky žádoucí, neboť spadá do širší oblasti historicko-archeologického i přírodovědného studia dějin osídlení, dobového životního stylu a výrobních i sociálně-společenských vztahů. Rozsáhlý nálezový soubor z poměrně velkého regionu zároveň nabízí jak možnost jeho komparace s dalšími domácími i zahraničními oblastmi, tak umožňuje i zabývat se teoretickými otázkami bádání a problematikou vnitrooborovou (terminologie, typologie, morfologie, chronologie středověké keramiky, metodické otázky zpracování a vyhodnocování nálezů ad.).

Obsah disertační práce.

Práce je dokladem hlubokých oborových i mezioborových znalostí autorky o regionálních dějinách osídlení a o specifickém druhu středověké materiálové kultury (užitková keramika). Samozřejmostí je pro ni detailní znalost popisovaných nálezů, odborné literatury a používání standardních deskripčních, analytických a komparativních metod (katalogizace, databáze, statistiky, přírodovědné analýzy ad.). Protože autorka dlouhodobě studuje a

detailně zná zájmovou materiálovou kulturu (regionální středověkou užitkovou keramiku), pokusila se ji začlenit do teoretických badatelských modelů, které se zabývají rekonstrukcí vývoje a proměn lidské společnosti v souladu s vývojem a proměnami přírody a historické krajiny.

Tomuto pojetí odpovídá koncepce disertace, která necílí pouze k prezentaci materiálové kultury z určité doby a regionu, ale snaží se prostřednictvím faktografie o zájmovém regionu a materiálovém souboru - a s využitím teoretických modelů - odpovědět na širší otázky z oblasti společenských a přírodních věd, například, jak výroba a distribuce užitkové keramiky odráží postavení výrobců, odběratelského prostředí, společensko-ekonomických vztahů ad., a to při zohledňování vývoje a proměn práce a života společnosti v plynoucím čase a prostoru (krajíně).

Po úvodních kapitolách, věnovaných geografickému a chronologickému vymezení zájmového prostoru v západních a jižních Čechách (s. 7-11; podrobnější komentář viz příloha), následuje kapitola „Teoretická část“ (s. 12-22), kde autorka komplikovaně nastiňuje svoje postoje ke stávající oborové terminologii a k aplikaci modelových systémů na jí studovaný region (podrobnější komentář viz příloha). Autorka zvolila cestu začlenění svých poznatků o zájmové materii a regionu do zvláštního (jí rozpracovaného) teoretického rámce, který sice v základu vychází z metodických domácích i mezinárodních standardů a badatelských okruhů (výrobní a distribuční centra a oblasti) ¹, ale zároveň se je snaží specifickým způsobem dále obsahově i terminologicky rozvíjet se zdůvodněním, že výsledkem analýzy by nemělo být jen řešení otázek výroby a způsobů používání vlastní historické materie, ale jejím prostřednictvím i řešení široce koncipované společenské, ekonomické a krajinytvorné problematiky. Domnívám se, že autorka je v používání specifické terminologie z oblasti teoretické archeologie (krajina bodů, okruhy vyššího řádu, keramická krajina úloh, výrobní keramická krajina ad.) vedena snahou zdůvodnit, že jí zvolený přístup k hodnocení nálezů prostřednictvím zvl. tzv. spotřebních okruhů ² je schopen interpretačně kvalitněji odrážet širší společensko-sociální vztahy a interakci člověk-příroda (krajina), než je tomu u stávajícího, obecně přijatého a široce koncipovaného studia tzv. keramických okruhů ³.

Z předložené specifické teorie je zřejmé, že autorka vymezuje oblast svého badatelského zájmu dobovým spotřebitelským prostředím, a to především z těch důvodů, že k otázkám výrobně-distribučních center a oblastí není vždy

¹ teorie - Ingold, Rajala, Mils ad.; terminologie a okruhy bádání: Boháčová, Bubeník-Frolík, Čapek, Klápště, Macháček, Mazuch, Sedláčková ad.

² při používání termínů jako jsou „výrobní“ či „spotřební keramická krajina“

³ Jen jako vybrané příklady z poslední doby lze odkázat na zásadní badatelské přínosy studia keramických okruhů v pracích L. Čapka, M. Mazucha, L. Sedláčkové ad.

jednoduché se z pozice archeologie vyjádřit. Pokud ovšem při hodnocení archeologických nálezů zohledníme také známá historická fakta a souvislosti o časovém, prostorovém a právním fungování výroby, trhu, obchodu, o distribučním i spotřebitelském prostředí v průběhu středověku, lze i prostřednictvím tzv. výrobních, distribučních či keramických okruhů dospět k závažným závěrům o životě a práci středověké společnosti v takových oblastech jako jsou výroba, životní styl, sociální prostředí, společenské vztahy, propojení lidských aktivit s krajinotvorbou ad. Autorka však uvádí, že je pro ní studium keramiky s cílem poznání keramických okruhů již nedostačující a navrhuje odlišný metodický přístup⁴. V souvislosti s tím je zajímavé, že autorka přes zdůrazňování svých (odlišných) teoretických přístupů k hodnocení studovaného materiálu v úvodních kapitolách (zvl. s. 12-16) po té v následujících kapitolách popisuje a hodnotí 50 míst a 101 nálezových souborů způsobem, obvyklým při standardní práci s keramickými okruhy (lokalizace, datace, vlastnosti materie – ker. třídy, výpal, výzdoba, tvary ad.) a dospívá k závěrům, které jsou analogické jako při zaměření na výrobní, distribuční či tržní centra, keramické okruhy ad., neboť ve finálních kapitolách uvádí autorka vedle charakteristik spotřebitelských oblastí i další důležitou interpretační rovinu, která zahrnuje otázky tržních a obchodních center, bezprostředně souvisejících s hrncířskou výrobou a distribucí užitkové keramiky s uvedenými centrálními lokalitami⁵.

Přes specifickou kombinaci „teoretické“ a „praktické“ archeologie, kterou autorka – podle mě ne zcela přesvědčivě – zdůvodňuje své postupy, jsem rád, že dospěla ke kvalitním závěrům o středověké užitkové keramice v oblasti

⁴ a/ O metodickém posunu svého bádání autorka uvádí: „V prvních fázích studia produkce a distribuce středověké keramiky v jihozápadních Čechách jsem pracovala s tzv. „modelem keramického okruhu“, který patří mezi základní teoretické modely zvoleného tématu ... V současné pokročilé fázi studia tématu již s tímto modelem pracovat nemohu z důvodů již velice omezeného přínosu nových poznatků Tato studie má za cíl nahlédnout na produkci a distribuci keramiky z nového úhlu, z prostředí tzv. „keramické krajiny“ ... Dosud byla produkce a distribuce keramických výrobků studována prostřednictvím keramického okruhu, který je základem k pochopení sociálních a ekonomických vztahů v dané společnosti S postupem výzkumu jsem od práce s modelem keramického okruhu musela upustit...“ (s. 6). ... „Model keramického okruhu nám může poskytnout pouze velice omezené výsledky, co se týká sledování lokálních odlišností, poznání ekonomických vztahů a sociální diferenciacie ... Teoretický rámec modelu keramického okruhu neumožňuje širší a komplexnější studium chování středověkého člověka ... (s. 13).

Pozn. RK – podle mě jsou však vlastnosti užitkové keramiky, popisované autorkou na str. 37-104 a hodnocené v kap. „Syntéza – keramická krajina“ (s. 105-157), stejné jako kdyby byly zahrnuty do stávajících ker. okruhů, které lze chápat velice široce ve smyslu výrobním, distribučním i spotřebitelském s projevy a odrazy vývoje i proměn společnosti a krajiny v čase; k vypovídacím schopnostem keramických okruhů srv. např. mikulčický, blučinský, vrcholně středověký brněnský ad.

b/ Autorka: „Podrobnější koncept výrobní keramické krajiny se soustřeďuje na jedno výrobní centrum ... Spotřební keramická krajina, která je hlavním konceptem této studie, naopak nabízí pohled z širší perspektivy zahrnující území více jak jednoho výrobního centra ... (s. 15).

Pozn.: RK – a co prolínání či překrývání (distribučních, tržních ad.) keramických okruhů, jak je i sama autorka uvádí podle Mince 2005 na str. 20 a obr. 3?

⁵ Totéž je uvedeno i na doprovodných mapách s popisem: „Zobrazení výrobních/tržních míst s distribučními směry ..“

západních a jihozápadních Čech, které jsou využitelné a přínosné pro rekonstrukci života a práce člověka v období vrcholného středověku i pro pochopení dobových společenských a sociálních vztahů.

Předložená práce má charakter samostatně zpracované vědecké studie.

Forma disertační práce.

Disertační práce mi byla dodána v elektronické podobě. Tvoří ji jeden svazek o celkovém rozsahu 353 stran. Z toho připadá na obrazové a tabulkové přílohy 161 stran, na 16 stranách se nachází seznam pramenů a literatury, 4 strany zaujímá vícejazyčné resume a 67 stran tvoří katalog lokalit, vložený do textové části práce. Ta obsahuje také 13 obrazových příloh, grafy a fotografie.

Posuzování formální stránky disertační práce zahrnuje vedle způsobu členění i jazykovědné a odborné požadavky na rukopis, který má mít charakter samostatně vypracované vědecké studie. Sem patří vedle gramatiky a stylistiky také oborová terminologie a odkazový aparát.

Práce je přehledně strukturována; vyjadřovací schopnosti autorky jsou kvalitní, je pro ni samozřejmostí správné používání spisovné češtiny a oborové terminologie. Odborné formulace odrážejí autorčinu zkušenost a profesionální připravenost k řešení historicko-archeologických témat.

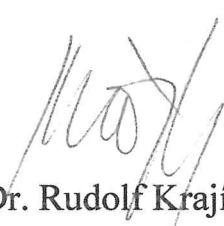
Práce obsahuje několik překlepů, hrubých pravopisných chyb, na několika místech je nutno upravit stylistiku a určité doplňky či úpravy jsou nutné i v oblasti citačního aparátu (podrobněji viz příloha).

Závěrečné zhodnocení

Disertační práci Mgr. Hany Hrubé považuji za odpovídající nárokům, kladeným na samostatně zpracované odborné téma, které má v předložené podobě charakter vědecké studie v oboru archeologie.

**Se shora uvedených důvodů
doporučuji předloženou disertační práci k obhajobě.**

V Českých Budějovicích 31. 1. 2023

prof. PhDr. Rudolf Krajíc, CSc.

Příloha k oponentnímu posudku: komentář k jednotlivým kapitolám.

Protože předpokládám, že pro autorku je předkládaná disertace východiskem pro další badatelskou práci v nastíněné oblasti a nelze vyloučit, že by předložené téma mohlo – po určitých úpravách – dospět do podoby monotematické publikace, dovoluji si níže uvést několik faktografických poznámek k obsahu předložené disertace, které by mohly autorce prospět při další práci s rukopisem.

Obsahová stránka práce

Kapitola „*Geografické a chronologické vymezení*“: tato kapitola by měla obsahově odpovídat názvu disertace, který však zcela nevystihuje ani oblast, ani časové zařazení nálezového fondu, s nímž se v disertaci pracuje. Protože si podle názvu knihy dělá každý čtenář základní představu, o čem publikace je, domnívám se, že vhodnější název pro prezentované téma by byl: „Středověká (případně vrcholně středověká) užitková keramika ze západních a jižních Čech“ a v úvodu bych objasnil výběr zařazených a analyzovaných souborů (lokalit z krajů Karlovarského, Plzeňského a Jihočeského). V doprovodných mapách, v katalogu i v materiálových analýzách je totiž pracováno s mnoha jihočeskými a západočeskými lokalitami (od Českých Budějovic, Bechyně a Soběslavi až po Cheb, Bečov a Sokolov), při čemž je na jedné straně uváděno, že se jedná jen o přesah do okolních oblastí (do Karlovarského a Jihočeského kraje), ale ve skutečnosti jsou vybrané jihočeské i západočeské soubory v deskripčním katalogu i v analýze pojednány kvalitativně stejně (a tak zařazeny i do hodnocení) jako všechny ostatní lokality a při tom polohou nespádají do oblasti, kterou by bylo možno označit jen jako „jihozápadní Čechy“.

V obdobném nesouladu je také název disertace a vymezení chronologického rámce analyzovaných souborů užitkové keramiky. Autorka v názvu píše, že disertace pojednává o pozdně středověké keramice, ale v kapitole chronologického vymezení na s. 10-11 určuje svůj zájem keramikou ze 13.-1/2 15. století. O pozdně středověké keramice z konce 15. - 1/2 16. st. dokonce píše: "Keramické soubory spadající do tohoto stupně nejsou hlavní prioritou mého výzkumu ... " (s. 11). Takové soubory jsou z celkového počtu 50 uvedeny pouze 3 (Volyně, Soběslav a Klatovy). Ty jsou však zařazeny v rámci hodnocení do autorčina 2. stupně, tedy do skupiny užitkové keramiky ze 14. až 1/2 15. století, i když jejich chronologické zařazení je de facto mladší: Klatovy nálezový soubor č. 86 – 2/2 15. st.; Soběslav – pol.15.-1/2 16. st.; soubor z Volyně, který se objevuje v grafech a statistikách jako pozdně středověký, není nikde v práci popsán.

Kapitola „*Teoretická část*“: je asi nejvíce diskutabilní částí práce. Přestože je z textu zřejmé, že autorka chce poukázat a zdůraznit jí používanou (místy dokonce pro české prostředí nově navrhovanou) terminologii a jí odpovídající obsah, nejsem zcela přesvědčen o tom, že jsou původní teorie (třicet let stará Tima Ingolda a později na keramiku aplikovaná zvl. u Ully Rajaly a Philipa Millse) v úplném souladu s teorií, kterou aplikovala autorka ve své disertaci. Obdobně je tomu i v druhé oblasti teoretických východisek, kde stávající a obecně přijatá teorie keramických okruhů, výrobních, tržních a distribučních center a oblastí by podle mě zcela konvenovala s tématem autorčiny práce. To, že autorka zvolila metodicky odlišný přístup, mě nepřesvědčilo o nějaké výrazné výhodnosti oproti přijatým standardům v terminologii a metodice zpracování (keramické okruhy, výrobní/distribuční/tržní centra a oblasti x autorčina krajina úkolů, spotřební krajina, okruhy vyššího řádu, keramická krajina úloh, výrobní keramická krajina).

Problémy se správným geografickým zařazováním nálezových souborů se odráží i v kapitole „*Základní charakteristika západočeské keramické produkce vrcholného a pozdního středověku*“ (s. 27-31), kam je zařazen i autorčin tzv. „Jihočeský keramický okruh“ (s. 28). Máme-li chápat, že popis tohoto „distribučního okruhu“ je dán připojenou textovou charakteristikou a měl by platit globálně pro vymezený region, pak tomu tak v případě jihočeského okruhu není. Uvedená definice uvádí jako typický znak jihočeské středověké

keramiky 1. stupně příměs grafitu v hrnčířské hmotě, což ovšem platí ve zvýšené míře jen pro určité soubory a pro určité části jihočeského regionu (CB, CK, v menším procentu ve ST, PI). Bylo by proto asi vhodnější uvést informaci jako jeden z většího množství keramických okruhů v JČ, nazvaný např. „Jihočeský okruh grafitové keramiky“, aby čtenář nenabyl dojmu, že v tomto regionu v dané době (1. stupeň) jiný druh užitkové keramiky vyráběn a distribuován nebyl.

Přestože je v kapitole „*Metoda práce s keramickými soubory a dostupnou literaturou*“ (s. 32-36) v jednom odstavci na s. 32 („Technologie“) alespoň naznačeno, jaká kritéria vedla autorku k výběru konkrétních souborů do její disertační práce (neboť jich jsou v Z a J Čechách k dispozici samozřejmě násobky uvedených počtů), není mi zcela jasný ani jejich výběr ani jejich rozdělení do dvou různých podkapitol disertace pod názvy „*Katalog hodnocených keramických souborů*“ (s. 37-76) a „*Katalog ostatních keramických souborů*“ (77-104), když je s nimi v následujícím hodnocení pracováno jako se stejně hodnotnými. Katalog je odrazem autorčiny píle a širokého přehledu o středověké užitkové keramice ze zájmového regionu, kdy lze pozitivně hodnotit jak prezentovaná historická fakta, tak charakteristiky jednotlivých nálezových souborů. Těch autorka shromáždila celkem 101 z 50 lokalit. Katalog lze považovat z heuristického hlediska za přínosný. Škoda, že není odkazy provázán s mapami a s dokumentací (chybí odkazy na čísla obrazových příloh), která je zařazena na konec práce. Na mapách chybí několik lokalit, které jsou popsány v textu (Borschengrün, Hostouň, Soběslav). Naopak na mapách jsou vyznačeny lokality, které se v textu neobjevují (Bečov, Preitenstein, Stříbro, Týnec u Janovic, Volyně, Lštění). Není mi také zcela jasné, proč je na grafu č.1 16 lokalit a ke stejnému tématu (bez hrnců) je v následujícím grafu jen 10 lokalit.

Z hlediska koncepce disertačního rukopisu a využití katalogu pro hodnocení vrcholně středověké užitkové keramiky ze západních a jižních Čech bych měl praktickou připomínku. Je otázkou, zda by nebylo vhodnější zařadit katalog buď jako samostatnou přílohu na konec práce (jak je v podobných publikacích obvyklé a jak by tomu mohlo být např. i u tohoto knižního vydání) nebo rozčlenit lokality a soubory podle autorčina chronologického dělení (stupně 1 a 2) a jednotlivé lokality s nálezovými soubory uvést v příslušné části práce u těchto stupňů. Pro mě totiž byla obtížná orientace nejen v tom, že jsem se při čtení následujících kapitol (třídy, syntéza ad.) musel neustále vracet do abecedně řazeného „dvojnásobného“ katalogu a složitě hledat zájmovou lokalitu, ale ještě k tomu ověřovat, zda jsem s ohledem na její časové zařazení vyhledal ten správný soubor.

Za jednu z nejhodnotnějších částí disertace lze považovat v kapitole „*Syntéza – keramická krajina*“ oddíl o *keramických třídách* (s. 105-139). I zde však platí, že ověřování uvedených lokalit musí čtenář poměrně složitě hledat v předchozím katalogu. Složitější je to o to více, že u lokalit nejsou uvedeny soubory (ani jejich čísla), k nimž je hodnocení vztahováno. Zdůvodněno není ani to, proč je návazně charakterizováno pouze 5 lokalit (Plzeň, Přeštice, Tachov, Kašperské Hory a Tachov – s. 140), zatímco na doprovodných mapách (obr. 6-11) jsou jich uvedeny desítky. Pokud se jedná o lokality nejkompaktněji vypovídající a nejlépe charakterizovatelné, mělo by to být uvedeno alespoň větou.

Kapitoly „*Tvarové spektrum vrcholně a pozdně středověké keramiky v jihozápadních Čechách*“ a „*Výzdoba ...*“ (s. 141-157) jsou při využití standardních znalostí o vrcholně středověké keramice kvalitně zpracované.

Do budoucna bych doporučil doplnit rukopis o kapitolu závěrečného hodnocení (nebo alespoň rozsáhlejšího odstavce), která by zahrnovala souhrnné poznatky o morfologii, typologii a technologii západočeské středověké užitkové keramiky, jak vyplývá z předchozích charakteristik (třídy, tvary, výzdoba při možném využití i dalších popisovaných vlastností – okraje, dna, funkční doplňky ad.). Souhrn takovýchto poznatků je nejen badatelsky žádoucí, ale mohl by být i vhodným přechodem a spojovatelem dvou částí

rukopisu, při čemž by odrážel jak problematiku „hmotné kultury“ (do str. 157), tak i „společenských vztahů“ (od str. 158). Posledně jmenovanému tématu jsou (především s ohledem na spotřebitelské prostředí) věnovány závěrečné kapitoly disertace „*Shrnutí dosavadních poznatků. Výpověď kuchyňské a stolní keramiky k sociálnímu prostředí spotřebitelů*“ a „*Závěr*“ (s. 158-170).

Formální stránka práce – opravy a úpravy

1/ počet tzv. hrubých pravopisných chyb – 12

2/ nutné stylistické úpravy (formulace typu: „byly zachyceny mocná souvrství“ – s. 55 nebo „byly použity data“ – s.121) – celkem 31

3/ citační aparát:

a/ ve 28 případech není shoda mezi citačním odkazem v textu v závorce a v připojeném seznamu literatury (odlišně uvedení autoři nebo rok vydání - obtížně se hledá)

b/ v seznamu literatury je uvedeno 25 titulů, které nejsou zmíněny v textu (nejsou odkázány v závorkách)

c/ naopak v textu je v závorkách odkazováno 11 titulů, které seznam literatury neobsahuje.

